Open Access 2026-11-16
© Typotex Kiadó

7. fejezet

ÖSSZEGZÉS

E könyv megjelenése egy hatéves, kanyargós út utolsó állomását jelenti. E szellemi kaland kezdete arra az időszakra tehető, amikor kollégáimmal együtt elkezdtük a Creative Commons (CC) licencek magyarországi honosítási folyamatát. A Lawrence Lessig által útjára indított nemzetközi mozgalom célja az volt, hogy a szabad szoftveres licencek mintájára a kulturális termelés hagyományos területein is létrehozza azokat a szerződéseken alapuló szerzői jogi konstrukciókat, melyek lebontják a kulturális javak szabad, internetes áramlása, és remixelhetősége előtt álló szerzői jogi akadályokat.

A „minden jog fenntartva" elv helyett a „néhány jog fenntartva" elvét megfogalmazó mozgalom a CC-licencek elterjedésében látta a globálisan is oligopol helyzetbe került kultúripari konglomerátumok által kisajátított, egyre több mindenre kiterjedő, egyre korlátozóbbnak látott szerzői jogi rezsim ellensúlyát.

A CC-licencek fordítása és bevezetése azonban nem várt tapasztalatokat hozott. Mindenekelőtt azt a felismerést, hogy a CC-licencek egy sajátos történelmi helyzetben, egy sajátos problémára adott specifikus válaszként értelmezendők. A CC egy alapvetően az amerikai copyright rendszer politikai gazdaságtanára, a (perre mindig kapható) amerikai jogi kultúrára, az amerikai copyrightrezsim egyes elemeinek (nevesül a fair use) sajátosságaira adott válaszreakció. A licencek szövegét le lehet ugyan fordítani magyarra, a szerződés egyes részeit kompatibilissé lehet tenni a magyar szabályozással, de a megváltozott jogi környezet egyben az eredetitől eltérő kulturális, politikai, gazdasági stb. környezeteket is jelent, és e környezetekkel a CC nem válik automatikusan kompatibilissé.

A CC hazai terjedésével kapcsolatos megfigyelések egyik tanulsága az volt, hogy a CC itthon nem tölti be azokat a funkciókat, amikre azt kitalálták, és nem hozta létre a szerzői jogi kötöttségektől megszabadított, kontraktuális közkincset. Annak, hogy a CC nem vált a hazai digitális kultúra alapvető infrastruktúrájává, több okát is látom:

- Ahhoz, hogy a CC-t meg lehessen érteni, érteni kell a szerzői jog funkcióját, működését, eszközeit és céljait, ez a tudás

www.interkonyv.hu
© Bodó Balázs

Open Access 2026-11-16 © Typotex Kiadó

azonban ma Magyarországon még azok körében is jórészt hiányzik, akik a szerzői jogból élnek. Sem az alkotók, sem a felhasználók nincsenek igazán tisztában e jogterülettel.
- Hiányzik az a gazdasági/piaci környezet, amelyik a CC biztosította szabadabb terjedést versenyelőnnyé tudná tenni.
- A kulturális javak digitális környezetben zajló terjedése, másolása, felhasználása, újrahasznosítása jellemzően engedély nélkül történik, azaz kiterjedt a szerzői jogi kalózkodás.
- Kevés figyelem és erőforrás jut a szerzői jogok betartatására, az engedély nélküli felhasználások visszaszorítására, a feketepiaci felszámolására, azaz hiányzik az a külső jogi nyomás, ami a felhasználókat a CC-s tartalmak használatára ösztönözné a szerzői jogi védelem alatt álló, esetleg engedély nélkül felhasznált tartalmakkal szemben.

Mindebből az a következtetés adódott, hogy a kulturális javaknak azt az alternatív, szabadon hozzáférhető, szabadon felhasználható, közkincsként kezelt körét, amit az amerikai környezetben a CC volt hivatva megteremteni, az itthoni környezetben egy másik intézmény hozza létre. A CC *de jure* közlegelője helyett a kalózok által kiépített feketepiacok *de facto* közlegelője az, ami a hazai környezetben működik. A feketepiac nemcsak a szerzői jogi védelemmel maximálisan élni kívánó jogosultak és felhasználók számára jelent versenytársat, de a szabad kultúra mozgalom számára is.

Nagyjából a CC hazai bevezetésével egy időben kezdtek megjelenni a hazai kalózokról, illetve a velük szembeni fellépésről szóló sajtóbeszámolók. Ezek közül az egyik első volt a Csendes Könyvtár (Silent Library Project – SLP) bezárásáról szóló híradás. Az SLP egy, a könyvek és a digitális technológiák iránt egyaránt elkötelezett kis közösség volt, amelyik manufakturális módszerekkel digitalizált könyveket:

> „A Silent Library vagy a Nosztalgiazene fórumain megosztott kulturális javak komoly közösségi összefogás eredményeképpen váltak elérhetővé. Egy nyomtatott könyvpéldányból digitális szöveget kisipari módszerekkel csak nagyon körülményesen lehet előállítani. Egy kétszáz oldalas könyv esetében 200 oldalt be kell szkennelni, karakterfelismerővel fel kell ismerni, az így létrejött szöveget korrektúrázni, formázni kell. Az SLP-felhasználók e munkafolyamatokat kalákában végezték. Az egyik szkennelt, a másik korrektúrázott, a harmadik adminisztrálta azt a szervert,

www.interkonyv.hu © Bodó Balázs

Open Access 2026-11-16 © Typotex Kiadó

> ahol a szövegek gyűltek. A Csendes Könyvtár és az összes többi hasonló szolgáltatás az úgynevezett közjavakra épülő internetes kooperációs hálózatokra (commons based peer production networks) példa. A piac által (kényszerűségből) szabadon hagyott résekben, marginális igények, érdekek körül a semmiből jönnek létre olyan közösségek, melyek a hálózat tagjai között elosztott különböző képességeket, erőforrásokat (időt, szkennert, karakterfelismerő programot, korrektúrázó képességet) képesek hatékonyan összehangolni egy olyan feladat érdekében, melynek gyümölcseit aztán mindenki szabadon és ingyenesen élvezheti. [...] Ezek a hálózatok hihetetlen kapacitást képesek egyik pillanatról a másikra megteremteni. A Neumann-ház kb. 900 kötetet digitalizált 7 év alatt. A Silent Library több mint kétezret kb. 18 hónap alatt. E 2136 mű közül csupán 194 volt olyan, amelyik a piacon is megvásárolható lett volna." (Bodó, 2006)

Amikor egy magyar kiadó észrevette, hogy az általa kiadott könyvek némelyike digitális formában engedély nélkül letölthető a netről, sikeresen lépett fel az SLP és a hasonló szolgáltatások ellen: ezek az illegális archívumok egyre másra tűntek el az internet nyilvánossága elől. A kalózarchívumok eltüntetését azonban nem követték sem pénzért árult, sem a CC alatt ingyenesen közzétett digitális kiadások: a kalózok által láthatóvá tett piaci hiányt, és a felszámolásuk nyomán támadt űrt a legitim szereplők nem siettek kitölteni.

2005-re gyakorlatilag kialakult az a piaci dilemma, ami azóta is megválaszolásra vár. Ha a legális piaci szereplők nem képesek, vagy nem hajlandók megfelelni azoknak – az olcsóbb árra, széleskörűbb elérhetőségre vonatkozó – elvárásoknak, amik a digitális disztribúció megjelenése nyomán velük szemben támadtak; ha a CC-mozgalom által megteremteni kívánt, szabadon és legálisan felhasználható kulturális közkincs lehetőségei korlátozottak; ha a hazai kulturális mezőben központi szerepet játszó közintézményektől aligha lehet gyors és innovatív programokat várni; és ha sikerrel járnak a piaci résekben tenyésző kalózok visszaszorítására tett erőfeszítések, akkor ugyan ki és mikor fogja elvégezni a magyar kulturális örökség digitalizálásának és hozzáférhetővé tételének feladatát, az üzleti logikák miatt a piacról kiszoruló kulturális javak elérhetővé tételét?

Az már ekkor nyilvánvaló volt, hogy az előbb felsorolt szereplők közül a keresletet és kínálatot egyszemélyben megtestesítő P2P-kalózok azok, akik a leginnovatívabbak, és a leggyorsabban képesek reagálni a

www.interkonyv.hu © Bodó Balázs

Open Access 2026-11-16 © Typotex Kiadó

kulturális mezőben megjelenő egyensúlytalanságokra. Önmagában már ez a gyorsaság és invenciózusság is indokolja, hogy érdemes a feketepiacon zajló folyamatokra odafigyelni, még akkor is, ha a végső cél a piac kifehérítése lehet csak. A kalózok, különösen a felhasználókból szerveződött P2P-kalózok pontosan kijelölték, kijelölik a magyar nyelvű kulturális piacok hiányosságait, s rajtuk keresztül korábban ismeretlen mélységű és részletességű információk szerezhetők a piaci kereslet és kínálat közötti távolság szerkezetéről.

Téved az, aki az ingyenességben látja a fájlcserélő feketepiacok egyedüli létokát, azaz erre az egyedüli tényezőre szűkíti le a piaci kereslet és kínálat közötti, kalózok által feltárt távolságot. A legális szolgáltatások egyre bővülő katalógusa mellett fennmaradó feketepiaci aktivitás arra is figyelmeztet, hogy talán az elérhető katalógus nagysága is csak egy szempont a sok közül. Hasonló állítások tehetők a többi, hagyományosan piaci kompetenciaként megjelenő feketepiaci sajátosságról is.

Az egyre kedvezőbb legális piaci környezet és az egyre erősödő jogi nyomás ellenére virágzó feketepiacok fennmaradásának okát érdemes az ezekből a tényezőkből, e tényezők felett összeálló dimenzióban keresni. Az ár, a kínálat, a technikai minőség, a gyorsaság, a kipróbálhatóság, és az összes többi feketepiaci tényező együtt hozzák létre azt a minőséget, ami a legális disztribúciós csatornákkal versenyben áll. A net által biztosított autonóm térben, a felhasználók kollaborációja nyomán kialakult kulturális mező és az ezt a mezőt szervező normák együtt támasztanak konkurenciát a hagyományos szereplőknek.

Más szóval **nincs magányos kalóz.** A kulturális kalózkodás társas tevékenység, melynek ugyanúgy része a legális piaci kereslet és kínálat szereplőivel való kapcsolattartás, mint a többi kalózzal való folyamatos alku. Az egyedül álló kalóz mind a legális szereplőkkel, mind a többi kalózzal szemben gyenge és védtelen. Éppen ezért nincs is különösebb értelme egyedül álló kalózokról beszélni, ehelyett érdemes újra és újra azokat a hálózatokat megkeresni és feltérképezni, melyekbe a kalóz beágyazódik.

A kalózhálózatok a bizalom infrastruktúrái. Legyen szó a XIV. századi angol kalózokról, vagy a 21. századi P2P-fájlcserélőkről, a kalózokat összefűző kötelékeknek komplex és megkerülhetetlen szerepük van. E kapcsolatok elsődleges célja a verseny korlátozása, azaz a feketepiaci rend feltételeinek kialakítása és e rend fenntartása egy olyan környezetben, ahol a kikényszerítés során csak egymásra számíthatnak. Az, amit hol informális megállapodásoknak, hol szintetikus copyrightnak, egy torrenttracker szabályzatának hívhatunk, ugyanazt a célt szolgálja:

www.interkonyv.hu © Bodó Balázs

Open Access 2026-11-16 © Typotex Kiadó

az egymással versengő szereplők között a kooperációhoz szükséges bizalmi minimum kiépítését.

A kooperációnak számos szintje van. Egyrészről ezen a kooperáción keresztül alakul ki a feketepiacon kínált javak köre, minősége, ára. Másrészről e kooperációs folyamat során alakul ki, hogy kinek van „joga" ez egyes címek kereskedelmével foglalkozni. Ezek a folyamatok részben feltételezik, részben kitermelik azokat a normákat, melyek az egymással folytatott versenyt mederbe terelik és kikényszerítik az együttműködést. A belső szabályok által kormányzott kalózhálózatok immár a külvilág számára sem csak mint az anarchikus rablóbandák érzékelhetők: szabályaik, világuk egyfajta autoritás forrásává, a fennállóval szembeni megfogalmazott alternatívává lehetnek minden, a kalózokkal kapcsolatba kerülő szereplő számára.

Az autoritásnak számos formája van. Az angol és az amerikai kiadók példáján láthattuk, hogy egy jól működő kalózhálózattal a legális piaci szereplők is üzletet tudnak kötni. Ugyanerre a jelenségre a fájlcserélők között is számos példát találhatunk: így működik többek között a nemzeti rockra embargót hirdető nemzeti érzelmű kalózközösség, vagy a hivatalos magyar kiadás megjelenése pillanatában a digitális kópiát feketepiacról eltüntető képregény-megosztók.

A feketepiacok vásárlói számára is megkerülhetetlen szempont a kalózok megbízhatósága. A megbízhatóság alatt egyszerre kell a kulturális javak technikai jellemzőire (anyagi minőségére) gondolnunk és arra a kontextusra, ami a különböző alkotások egymás mellé kerüléséből kirajzolódik. A feketepiacról beszerzett javak minősége, technikai kvalitása, a szolgáltatás általános színvonala olyan szempontok, melyek alapvető hatással vannak arra, hogy a különböző vásárlók hajlandók-e ismételten igénybe venni a feketepiacokat. Ezeken a területeken a kalózok nemcsak a legális alternatívákkal, de egymással is versenyeznek, és azokon a területeken, ahol lehetőség van vevők és eladók ismételt találkozására, ott erős az ösztönzés a hírnévvé, társas tőkévé (esetleg anyagi haszonná) konvertálható minőség előállítására.

A feketepiaci javak sajátos tartalmi kínálata jelenti a kalózok autoritásának másik fontos forrását. Abban a korban, amikor a kulturális piacok működésére az állam és/vagy az egyház cenzúrája még meghatározó hatással volt, a feketepiacok jelentették a betiltott szövegek egyetlen lehetséges forrását. A cenzúra jelentőségének elmúltával ez a feketepiaci előny is mérséklődik. A politikai cenzúra végével azonban korántsem jött létre valamiféle mindent szabad Kánaán, mert a politikai akarat helyett immár a méretgazdaságossági korlátok, kereskedelmi, anyagi

www.interkonyv.hu © Bodó Balázs

Open Access 2026-11-16 © Typotex Kiadó

szempontok, a szerzői jogi monopólium sajátosságai jelölik ki a piaci viszonyok között elérhetetlen javak körét.

A piaci szempontok alól végleg felszabadult P2P-kalózok a kulturális termelés piaci logikák által összeállított szelekciójának képesek radikális alternatívát nyújtani. Azokban a kalózhálózatokban, ahol a kereslet alakítását a fogyasztók végzik, az egyes kalózhálózatok közötti különbséget az adott közösség által elérhetővé tett javak köre teszi megfoghatóvá. A legális kulturális termelők álta*l felkínált értékek és lojalitások mellett egyre növekvő szerepet játszanak a kalózközösségek, kalózhálózatok által kínált, az elérhető tartalmak körén keresztül megfogalmazott értékek és elköteleződések.* Ezek az elköteleződések egyszerre tetten érhetők a mainstream vagy éppen niche kulturális javak fogyasztásában, és azokban a normákban, melyek e javak fogyasztását szabályozzák.

A kalózok kulcsfontosságú innovátorok. Az elmúlt években leginkább a szerzői jogi védelem alatt álló alkotások kreatív újrafelhasználására, remixelésére, remixelhetőségére irányult a figyelem. Komoly erőforrások mozdultak meg azért, hogy ne számítsanak szerzői jogi kalóznak a digitális népművészet művelői, és lebomoljanak az akadályok az amerikai jogászok által újra felfedezett read/write kultúra, azaz a jogvédett tartalmak szabad újrahasznosíthatósága elől. Ez a megközelítés, pontosabban annak kizárólagossága azt sugallja, hogy a kreativitás csak az egyes tartalmak szintjén értelmezhető. Ez azonban nem így van: az innováció nemcsak a tartalmak, de a tartalmak fogyasztásának *kontextusai* kapcsán is folyamatos. Ennek az innovációnak épp az a legfontosabb jele, hogy a szellemi tulajdonvédelmi rezsimben is egyre határozottabb igény mutatkozik a kontextusok meghatározásában szerepet játszó innovációk védelmére az üzleti eljárásoktól a szappanoperák formátumáig.

A remixkultúra védelmében a szerzői jogi rezsimmel szemben felhozott legfontosabb érv az volt, hogy a jelenlegi szabályozás elfojtja a kreativitást és korlátozza az innovációt. Ezek az érvek azonban nem merészkednek túl az alkotások létrehozásán, és nem vizsgálják a kulturális javak terjedésének, cirkulációjának feltételeit. A congerek és később a vertikálisan integrált kulturális iparági vállalatok esetében már láthattunk példát arra, hogy hogyan lehet ellenőrzés alá vonni ez utóbbi területeket – és hogy ez a fajta ellenőrzés milyen következményekkel járhat. A fizikai hordozók korában a disztribúció ellenőrzéséhez nem volt szükség a szellemi tulajdonvédelmi rezsim eszköztárára, helyette a felvásárlások és a visszautasíthatatlan üzleti ajánlatok játszották a főszerepet. A digitális disztribúció viszont szerzői jogi problémává tette a disztribúciót is, mi-

www.interkonyv.hu © Bodó Balázs

Open Access 2026-11-16 © Typotex Kiadó

vel szerzői jogi eszközökkel korlátozhatóvá tette a digitális disztribúció területén zajló innovációt.

Az, amit sokan egyszerű és mindenféle innovációt nélkülöző másolásnak látnak, valójában a másolás *kontextusában* zajló innováció. Ezt az innovációt ugyanaz teszi lehetővé, ami a tartalmi szinten zajló változást: a net autonóm terében a kalózokra nem, vagy csak részben érvényesek azok a szabályok, kötöttségek és rutinok, melyek a piac többi szereplőjének viselkedését meghatározzák. A kalózoknak nem kell törődniük a cenzúrával, nem kell törődniük a királyi privilégiumokkal, nem kell törődniük a DRM-mel, és nem kell engedélyt kérjenek egy új, korábban ismeretlen logikával működő digitális disztribúciós platform beindításához. Ebben a kontextusteremtő innovációs erőben rejlik véleményem szerint a P2P-kalózok paradigmaváltó potenciálja.

2010 az első szerzői jogi törvény 300. évfordulója. Mint azt láttuk, a Statute of Anne nem az első volt a könyvpiacot szabályozó mechanizmusok sorában. Az, ami a Statute of Anne-t kiemeli e sorból, az e törvény paradigmaváltó jellege: az a tény, hogy olyan folyamatokat indított be, mely végül megszüntette az időben korlátlan common law copyright által lehetővé tett mérhetetlen vagyoni és hatalmi koncentrációt és létrehozta a kulturális közkincset, a public domaint. Ez a fordulat nem egy, a jogtudományon belül lezajlott fejlődés eredménye, sőt, épp a jogi dogma ellenében hozta létre azt a felvilágosodás hevétől fűtött kulturális közösség. A szenvedélyes hangú pamfletekben magának anyagi és politikai autonómiát követelő értelmiség azért járhatott sikerrel, mert indulatának erejét megsokszorozta a politikai és gazdasági önkénnyel szemben a társadalom más csoportjaiban támadt ellenállás.

A Statute of Anne nem volt több, mint egy ellentmondásos és következményeit tekintve végiggondolatlan szabályozási kísérlet, ami rést ütött a kulturális monopóliumok falán. Az így támadt résen át végül a rákövetkező évtizedekben elég sok, kalóznak bélyegzett kiadó szivároghatott át ahhoz, hogy mire 1776-ban végül végleg dönteni kellett a kétféle – az évszázados múltra visszatekintő örökös kiadói copyright és az új, szerzőre épülő – modell között, eltagadhatatlanná és nélkülözhetetlenné lett a Statute of Anne által megteremtett public domain minden előnye.

Nem tudom a választ arra kérdésre, hogy most, háromszáz évvel a paradigmaváltó Statute of Anne után ismét hasonló fordulatnak lehetünk-e tanúi. Talán nem félreértelmezése a tényeknek a nyilvánvaló analógiák felmutatása: a szellemi javakhoz fűződő tulajdonjogok és a kulturális termelés folyamatainak extrém koncentrációja; a monopóliumok nyomán támadt feszültség a javakhoz hozzáférő és a hozzáférésből

www.interkonyv.hu © Bodó Balázs

Open Access 2026-11-16 © Typotex Kiadó

kizárt szereplők között; a jelenlegi IP-rezsim felhasználói emancipációt gátló potenciálja külön-külön is komoly figyelmet kapott problémák. Az sem világos, hogyha fordulóponthoz érkeztünk, akkor az minek köszönhető: annak, hogy a digitális világban a szerzői jogi rezsim – talán akarata ellenére – a kulturális körforgás minden részletére kíméletlenül kiterjed, vagy annak, hogy ugyanebben a pillanatban létrejött e világ tökéletes antitézise is. Annyi azonban bizonyos, hogy a szerzői jogi rezsim évszázadok óta zajló töretlen bővülésével és erősödésével szemben most olyan ellenerő ébredt, mely túl nagy, túl erős, és túlságosan is öntudatos, politikus ahhoz, hogy figyelmen kívül lehessen hagyni.

Háromszáz évvel ezelőtt az akkori inkumbensek bírói és rendőri eszközökkel leküzdhető kalózokként tekintettek a Statute of Anne árnyékában gyülekező skót kiadókra. Lehet, hogy egy más alkalommal igazuk is lett volna, de abban a kitüntetett pillanatban a skót kalózok tevékenységén keresztül egy náluknál jóval nagyobb társadalmi igény fogalmazódott meg, egy olyan igényé, amit az inkumbensek nem voltak hajlandók komolyan venni. Ma a digitális hálózatok egyfajta törvénye, a technológiai kód az, aminek a védelmében a kalózok összegyűltek. Ha egyetlen mondatban kellene összefoglalni e könyv tanulságát, akkor az valahogy így hangzana: most megint olyan idők járnak, hogy érdemes őket meghallgatni.

www.interkonyv.hu © Bodó Balázs